

EEN BESCHERMINGSPLAN VOOR DE HAMSTER IN NEDERLAND.

René Krekels

De hamster komt niet voor op de officiële Nederlandse Rode Lijst. Oorzaak: gebrek aan gegevens. Toch was iedereen die er ook maar een béétje van afwist overtuigd van het feit dat het heel slecht ging met deze bontgekleurde verwant van de 'kooihamster'. Een flinke misser van de ambtenaren dus. Nu zijn de gegevens er, en wat blijkt: de kans dat de hamster uitsterft is zeker niet denkbeeldig.

Op 8 maart werd in Maastricht het langverwachte hamsterrapport aangeboden aan de autoriteiten. Het rapport is opgesteld in opdracht van en in samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Het bestaat uit twee delen. Het eerste deel bevat het

verslag van de inventarisatie die in 1994 werd uitgevoerd, en de vergelijking met vroegere verspreidingsgegevens. Het tweede deel van het rapport is een heel concreet beschermingsplan.

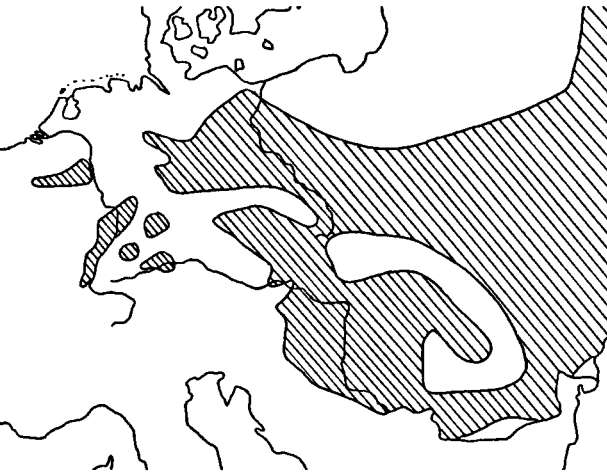
Steppedier

De hamster *Cricetus cricetus* komt oorspronkelijk voor in de steppelandschappen van Europa en Azië. Toen die werden omgezet in akkers paste de hamster zich aan en leefde verder als 'profiteur' van de graancultuur. Daarbij kwam het regelmatig tot plagen, met vele tientallen hamsters per hectare. Bij ons komen na 1915 nauwelijks meer plagen voor, mogelijk als gevolg van omzetting van akkers in grasland (Pelzers & Lenders, 1992). Ten westen van het grote aaneengesloten areaal in oostelijk Europa komt de hamster voor in een stuk of vijf geïsoleerde gebiedjes (figuur 1). Het meest westelijke daarvan beslaat het oosten van België, Nederlands Limburg en het aangrenzende deel van Duitsland. In Nederland werden en worden hamsters alleen aangetroffen ten zuiden van Roermond.

De soort is gebonden aan open landschap, met name akkers. Graanakkers hebben de voorkeur, maar ook komen ze wel voor in bieten- en aardappelvelden. Hamsters eten vooral plantaardig voedsel (groene plantedelen, wortels, zaden). Soms nuttigen ze dierlijk voedsel, zoals slakken, insecten, kikkers en zelfs kleine zoogdieren. Een zekere stevigheid van de grond is vereist voor het maken van de uitgebreide burcht, van-

Agrariërs kunnen een vergoeding krijgen voor hamstervriendelijk beheer. Foto René Krekels

Figuur 1. Verspreiding van de hamster in Europa. Naar Niethammer, 1982.

daar dat hamsters voorkomen in löss- en leemgronden; zandgrond moet minstens 20 % leem bevatten om voor hamsters aantrekkelijk te zijn. Elke hamster leeft in zijn eigen burcht; alleen tijdens de paartijd verdragen mannetjes en vrouwtjes elkaar. Twee- tot driemaal per jaar kan een vrouwtje 6 tot 10 jongen werpen; na een week of vier worden ze de burcht uitgejaagd. Het volgende jaar kunnen ze zelf weer jongen krijgen.

Holbewoner

Een zeer groot deel van zijn tijd brengt de hamster ondergronds door. 's Avonds laat of 's ochtends vroeg komt hij slechts enkele uren lang boven de grond om te foerageren. Het voedsel transporteert hij in zijn wangzakken naar de burcht. Een hamsterburcht bestaat uit één of meer kamers op 30 tot 100 cm diepte, die met elkaar en met de buitenwereld verbonden zijn door pijpen van ongeveer 6-8 cm diameter. De meest gebruikte in- en uitgangen zijn loodrechte 'valpijpen'; daarnaast heeft elke burcht één of meer schuine looppijpen, waardoorheen alle aarde naar buiten wordt gewerkt. Tegen de winter worden alle pijpen van binnenuit dichtgemaakt en kan naar nog grotere diepte worden gegraven, tot meer dan drie meter onder het maaiveld! In dit dichtgestopte hol brengt de hamster zijn lange winterslaap door, van oktober-november tot april-mei. Zijn temperatuur daalt dan tot een paar graden boven nul. Elke paar dagen wordt hij even wakker om te defaeceren of wat te eten van de voorraad graankorrels en ander plantaardig voedsel.

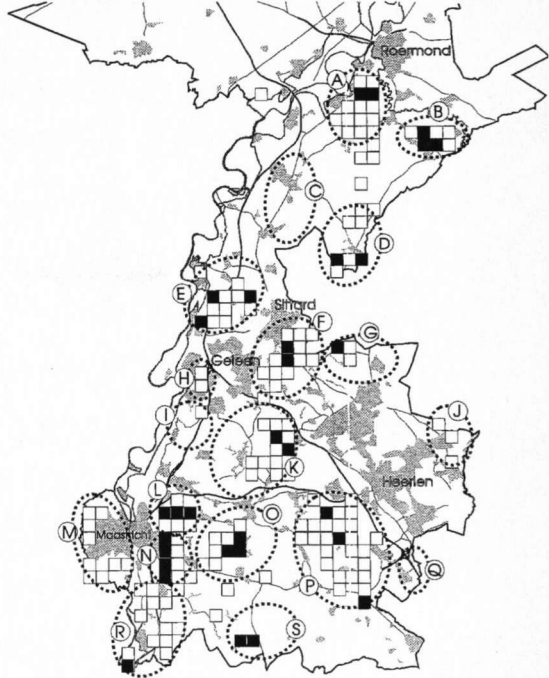
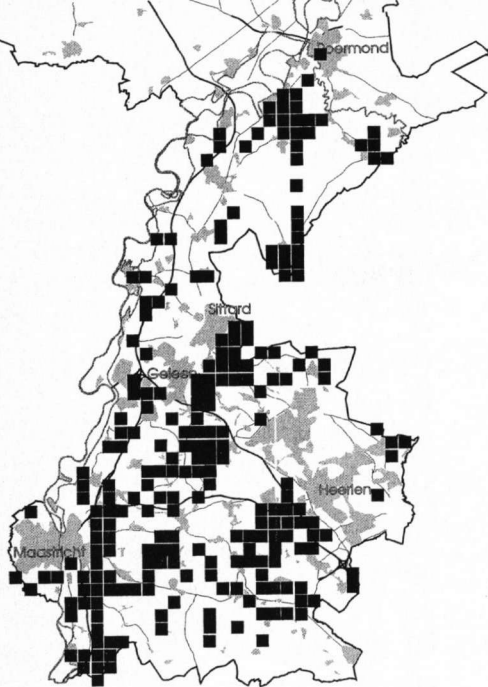
Kwetsbaar

Het voorlaatste onderzoek naar de verspreiding van de hamster is verricht door Lenders & Pelzers (1986), over de periode 1970-84. Zij stelden de aanwezigheid van hamsters vast in het gehele gebied ten zuiden van Roermond (figuur 2). Hun resultaten laten zien dat de hamster een grote verspreiding had. Hoewel dat misschien enigszins geflatteerd is door de lange onderzoeksperiode (14 jaar), was toch duidelijk dat hamsters toen op veel plaatsen nog behoorlijk algemeen waren.

Bij de nieuwe inventarisatie van 1994 was dat totaal anders. Hoewel de inventarisatie slechts één jaar besloeg en niet alle geschikte gebieden onderzocht konden worden, zodat hier en daar wel wat burchten gemist zullen zijn, was toch een geweldige achteruitgang te bespeuren. Hamsters inventariseer je vooral door direct na de graanoogst de akkers systematisch af te speuren naar de burchtingangen. Een impressie van de nieuwe inventarisatie stond al eerder in Zoogdier (Elbers, 1994). Kwam je vroeger op één akker regelmatig enkele burchten tegelijk tegen, nu was men al blij als er ééntje ontdekt kon worden. Na een selectie van de meest gunstige gebieden konden uiteindelijk 159 kilometerhokken onderzocht worden; slechts in 31 daarvan werd de hamster aangetroffen, met in totaal 99 burchten. Het is niet zozeer de geografische verspreiding die is achteruitgegaan, nog steeds leven hamsters grofweg van Roermond tot Maastricht (figuur 3), maar vooral de dichtheid. In bijna de helft van de gevallen werd slechts één burcht per kilometerhok gevonden; in slechts twee kilometerhokken lagen meer dan tien burchten. Van de 120 kilometerhokken waar de soort tussen 1970 en 1993 was gesignaleerd, waren er in 1994 slechts 31 over, een achteruitgang van 74 %. Volgens de in de rode lijst gehanteerde criteria zou de hamster nu ingedeeld moeten worden in de categorie 'kwetsbaar'. Deze indeling op basis van uurhokken levert echter een te rooskleurig beeld op. Bij een vergelijking op kilometerhokniveau lijkt een indeling in de categorie 'bedreigd' of 'ernstig bedreigd' meer van toepassing.

Gewassen

Bij de nieuwe inventarisatie bleek dat de hamsters geen voorkeur hadden voor een bepaalde graansoort. Naar verhouding werden evenveel burchten gevon-

Figuur 2. Verspreiding van de hamster tussen 1970 en 1984. Naar Lenders & Pelzers, 1986.

Figuur 3. In 1994 geïnventariseerde kilometerhokken (wit) en kilometerhokken waar de aanwezigheid van de hamster werd aangetoond (zwart). Er worden 19 deelgebieden onderscheiden, A t/m S.

den in tarwe, gerst, rogge en haver. Maïs is blijkbaar onaantrekkelijk voor hamsters; geen enkel onderzocht perceel leverde een burcht op, hoewel 10 % van het onderzochte areaal uit maïs bestond. De toegenomen maïsteelt is vermoedelijk dan ook één van de oorzaken van de achteruitgang van de hamster, net als de toename van het areaal grasland. Beide gaan vaak ten koste van graanakkers.

Een andere faktor die waarschijnlijk bijdraagt aan de achteruitgang van de hamster is het eenzijdige en kortstondige voedselaanbod op graanakkers. Akkerkruiden komen nauwelijks meer voor, en van gras-achtige planten (zoals de groene delen van graan) wordt nauwelijks gegeten. Het hamstervoedsel bestaat hierdoor vrijwel uitsluitend uit graankorrels, die slechts een korte periode (einde van de zomer) beschikbaar zijn. De efficiëntie van de huidige oogsttechnieken zorgt ervoor dat er weinig aren of losse korrels op de akker achterblijven. Bovendien blijft er aan de rand of in de hoeken nauwelijks graan staan en wordt de akker vaak snel omgeploegd. Het binnenhalen van voldoende wintervoedsel ('hamsteren') is tegenwoordig dan ook een moeilijke zaak geworden. Voor vrouwtjes die laat in het jaar nog jongen hebben en voor de jonge dieren zelf is dit probleem waarschijnlijk nog groter. Mogelijk zijn de hamsters tegenwoordig voor een belangrijk deel van hun voedsel aange-

wezen op het weinige dat er nog in de bermen van akkers en wegen groeit. Afname van het areaal aan akkers en verarming van het akkerlandschap voor wat betreft een gevarieerde flora worden momenteel dus gezien als de belangrijkste factoren die het de hamster moeilijk maken in Limburg.

Beschermd?

In welke categorie je de hamster ook indeelt, een goede bescherming is waar het om draait. Volgens de 'Conventie van Bern' en de 'Habitatrichtlijn' (internationale overeenkomsten) is de hamster strikt beschermd. Opzettelijk vangen, doden of verstoren is verboden, net als het beschadigen en vernielen van voortplantings- en rustplaatsen. Je mag dus eigenlijk de leefgebieden (graanakkers) niet omvormen tot voor de hamster ongeschikte gebieden (grasland, woonwijken). Er is echter nog geen concrete uitwerking gemaakt voor het Nederlandse beleid. In feite is, doordat hij onder de Natuurbeschermingswet valt, alleen het individuele dier beschermd, en niet zijn leefgebied. De hamster valt niet onder het soortenbeleid van het Natuurbeleidsplan en zijn

Hamsterburcht in juist geoogste graanakker. Foto René Krekels

leefgebied ligt ook nog eens grotendeels buiten de Ecologische Hoofdstructuur. Hoog tijd dus voor een doortimmerd beschermingsplan. Gelukkig bieden

diverse nota's van de overheid wel aanknopingspunten voor beschermingsmaatregelen. De nota 'Dynamiek en vernieuwing' van minister Aartsen heeft als uitgangspunt van beleid onder meer het samengaan van economie en ecologie. De rol van particulieren bij het natuurbeleid dient volgens deze nota te

worden versterkt. Voor de hamster is deze koppeling van agrarisch beheer en natuurbeheer van groot belang. De uitvoering is mogelijk via 'Relatienota'.

Ruime jas

In het kader van de Relatienota heeft de provincie Limburg met succes een nieuw en uitgebreider pakket voor akkerbeheer voorgedragen voor een beheersvergoeding door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. De regeling is zowel gericht op de hamster als op de ontwikkeling van akkerkruiden. Deze 'Ruime Jas Relatienota' wordt de komende vijf jaar als experiment uitgevoerd in een 1400 ha groot gebied ten oosten van Maastricht, het Mergelland West. Agrariërs in dit gebied kunnen een beheersovereenkomst afsluiten voor drie soorten beheer. In alle overeenkomsten moeten de natuurlijke handicaps (hoogteverschillen en dergelijke) gehandhaafd blijven, moeten de percelen blijvend als bouwland gebruikt worden, mag niet dieper geploegd worden dan 40 cm en mag niet geploegd worden tussen 1 april en 1 oktober. Van pakket tot pakket verschillen de opties: het natuurvriendelijk beheren van een 3-12 m brede rand van de akker, het minstens eenmaal in de twee jaar telen van een graangewas (niet maïs), het elk jaar telen van graan en het niet toepassen van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen gedurende het gehele jaar of van 1 september tot 1 september in het jaar dat er graan verbouwd wordt. De vergoeding voor zulk beheer kan oplopen tot f 1460,- per ha per jaar, plus f 0,28 per m² per jaar bij natuurvriendelijk randenbeheer.

Meer doen dan gedogen

Naast een bovengenoemde beheersovereenkomst voor hele akkers kunnen ook zogenaamde gedoog-overeenkomsten worden afgesloten voor individuele hamsterburchten in het gehele overige verspreidingsgebied van de hamster. De stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg sluit zulke overeenkomsten met de boeren af, met geld van het Ministerie en de Provincie. In ruil voor f 200,- per burcht laat de boer dan chemische bestrijding, stoppelbewerking (tot 1 november) en grondbewerking dieper dan 40 cm rond de burcht achterwege.

Uiteindelijk zal er, onder andere door planologische maatregelen, gestreefd

moeten worden naar het instandhouden van een voor de hamster geschikt akkerlandschap, waarin elk jaar voldoende graanvelden te vinden zijn met voldoende kruidenrijke vegetaties erin of in de buurt. Tevens zullen de geïsoleerde populaties zoveel mogelijk aan elkaar gebreed moeten worden via permanente bouwlandstroken die minstens 500 m breed zijn, waardoor ze geschikte verbindingszones vormen. In bestemmingsplannen zouden deze zones als zodanig moeten worden opgenomen om bebouwing te voorkomen.

Gelukkig ligt de tijd achter ons dat de hamster het gevaar liep doodgeslagen te worden door een welgemikte slag van een schop; dat zal toch niet alleen maar komen door zijn zeldzaamheid? In de toekomst is er voor de akkerbouwer een positieve en belangrijke rol weggelegd voor het behoud van de hamster. Hamstervriendelijk beheer en het behoud van het akkerlandschap kunnen daarbij prima samengaan.

Literatuur

Elbers, P., 1994. Op zoek naar de hamster. Zoogdier 5(3):14-18.
 Lenders, A. & E.Pelzers, 1986. Distribution of the common hamster (*Cricetus cricetus* L.) in The Netherlands. Zeitschrift für Säugetierkunde 51:90-96.
 Niethammer, J., 1982. *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758) - Hamster (Feldhamster). In: Niethammer, J. & F.Krapp (ed.). Handbuch der Säugetiere Europas. Band 2/I Nagetiere 2. Akad.Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
 Pelzers, E. & A.J.W.Lenders, 1992. Hamster *Cricetus cricetus* (L.1758). In: S.Broekhuizen et al. (ed.), Atlas van de Nederlandse zoogdieren, p. 235-239. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.

René Krekels, Bureau Natuurbalans, Universitair Bedrijven Centrum, Postbus 31070, 6503 CB Nijmegen, 024-3528801.

Het 'hamsterrapport' is de volgende publikatie: Krekels, R.F.M. & R.E.M.B. Gubbels, 1996. Hamsterinventarisatie 1994 en soortbeschermingsplan. Rapport Bureau Natuurbalans, 80 pp. Het is te bestellen door f 30,- over te maken op giro 429851 t.n.v. het publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Groenstraat 106, 6074 EL Melick.